

Beste mede-kringleden,

In dit documentje zal ik door het boekje *The Time Has Grown Short: René Girard or the Last Law* van Benoît Chantre lopen. Ik vond het geen eenvoudig werkje, dus ik hoop dat jullie mij kunnen helpen een en ander te begrijpen, zoals ik hoop dat ik op mijn beurt jullie kan helpen met deze tekst. 😊

Om meerdere redenen is dit werk van Chantre onze aandacht waard. Zoals veel van jullie weten heeft Chantre heeft met Girard samengewerkt. Hij is ook diens geautoriseerde biograaf. Het laatste boek van Girard, *Achever Clausewitz* (vertaald als *Battling to the End*) bestaat uit een dialoog tussen deze twee heren. Dat boek heeft een wat grimmig karakter, en Girard is er op zijn meest apocalyptisch. Toch is het boek niet zonder hoop. Een vervolg op dit boek heeft er nooit kunnen komen, vanwege Girards ziekte. Chantre is in zekere zin een aangewezen persoon om de theorie van Girard een stap verder te brengen. Dat poogt hij te doen in *The Time Has Grown Short*.

Zo nu en dan heb ik iets dikgedrukt gemaakt in de tekst, om er extra aandacht op te vestigen of omdat een vraag stel die ik het bespreken waard vind.

INLEIDING

Chantre spreekt in de inleiding over drie 'syntheses' die de kern vormen van het oeuvre van Girard:

- Synthese van de archaïsche religie: deze verwijst naar het zondebokmechanisme en de offercultus, waarmee Girard archaïsche religie (het sacrale) onder een noemer brengt
- Synthese van de messiaanse religie: deze verwijst naar het profetische en christelijke waarin de ontmaskering van het sacrale zich voltrekt
- De katholieke synthese: deze term gebruikte Girard voor het eerst in 2007. Katholiek moet hier niet verstaan worden als religieuze gezindte, maar als het bij elkaar brengen van de eerste twee syntheses.

Ik denk dat die "katholieke synthese" een kernthema is in dit boek van Chantre. Hoewel ik me afvraag hoe die er precies uitziet, moest ik direct denken aan het boek van Wolfgang Palaver, dat we eerder bespraken: *transforming the sacred into saintliness*. Het messiaanse / profetische breekt niet met het sacrale, maar transformeert die en neemt elementen van het sacrale in zich op.

HOOFDSTUK 1: "FROM VERTICAL TRANSCENDENCE TO DEVIATED TRANSCENDENCE"

Voor wie bekend is met de mimetische theorie zal veel van wat in dit hoofdstuk de revue passeert niet nieuw zijn. Veel borduurt voort op *De romantische leugen en de romaneske waarheid*.

Chantre gaat in op het onderscheid tussen verticale transcendentie en afgeleide / scheefgegroeide transcendentie. Hoe dichter het subject bij het model komt, hoe groter het risico op rivaliteit. Bij die nabijheid tussen subject en model gaat het niet zozeer om een fysieke nabijheid tussen beiden, maar om een spirituele nabijheid, om of ze (om het even in

mijn eigen woorden te zeggen) in elkaars 'vaarwater' zitten. Als die spirituele nabijheid klein is, dan vergoddelijkt het subject zijn of haar model: "The nearer the mediator comes to the desiring subject the more remote transcendency becomes from the vertical. It is deviated transcendency at work."

In een democratische cultuur is de afstand tussen het subject en het model klein. Rivaliteit en escalaties 'tot in het extreme' liggen op de loer. De terugkeer naar een verticale transcendentie is eigenlijk niet meer mogelijk in onze tijd. Mensen zijn elkaars goden geworden.

Ik wil twee zaken noemen uit dit hoofdstuk die mij opvielen.

Allereerst: Chantre lijkt over een **moderne vertrouwenscrisis** te spreken. Het risico op rivaliteit kan getemperd worden wanneer er de juiste spirituele afstand bestaat tussen tussen mij en mijn model. Die afstand ontstaat als het model vertrouwen in mij opwekt: "The more the mediator is kept at the right spiritual distance by the trust he inspires in me, the more the risk of rivalry is likely to be contained. [...] The crisis of the modern world is thus above all a loss of faith in the other."

Voor zover ik weet heeft Girard nooit uitgebreid geschreven over het concept 'vertrouwen'. Vanuit de mimetische theorie zou ik geneigd zijn te zeggen: vanuit een gezonde afstand tussen mij en mijn model kan voorkomen worden dat er rivaliteit ontstaat, en zo kan ik de ander vanuit die gezonde afstand leren vertrouwen. Als ik Chantre lees, komt in mij de vraag op: kan het vertrouwen ook voorafgaan aan die spirituele afstand, en die afstand creëren?

En hoe wordt dat vertrouwen opgewekt?

Ten tweede noem ik de apocalyptische hoop die spreekt uit de tekst, en die lijkt voort te borduren op *Battling to the End*. Enerzijds benadrukt Chantre dat escalatie onvermijdelijk is, en dat de weg terug naar verticale transcendentie afgesloten is. Maar te midden van die crisistoestand kan iets goeds doorbreken, want *zonder die crisistoestand* niet had gekund: "the growing inability to come back to "vertical transcendence" and the rise of distrust produced by this impotence are mysteriously made up for by an increasing proximity with regard to another transcendence, a horizontal or messianic transcendence that *comes to man in the wake of the catastrophe*. [...] it is at the height of the mimetic crisis that the spectacular conversions in Dostoevsky's novels occur."

Ik moet denken aan het citaat van Hölderlin, dat in *Battling to the End* een soort motto is: "where danger threatens, that which saves from it also grows."

HOOFDSTUK 2. SELF-TRANSCENDENCE, THE SCAPEGOAT MECHANISM, AND THE INSTITUTION OF SACRIFICE

Chantre schrijft in dit hoofdstuk over het zondebokmechanisme. Cruciaal in de theorie van Girard is dat de stichtingsmoord daadwerkelijk in het verleden heeft plaatsgevonden, 'it constitutes a real event'. Deze stichtingsmoord was een 'geneeskrachtig middel' ('curative remedy'). Het ritueel is een imitatie hiervan, en heeft een 'preventief' karakter: "The preventive remedy *imitates* the curative one, the sacrificial victim *repeats* the scapegoat: it is this *repetition* that ends up structuring the whole archaic religious edifice and more broadly,

the totality of human societies.”

De rituele herhaling van de stichtingsmoord is van groot belang. Vanuit de mimetische theorie ben ik geneigd te zeggen dat het ritueel nodig is om als samenleving het geweld een uitlaatklep te geven. Maar Chantre beschrijft het als volgt: “it is a vital repetition that works against **monotony, decrepitude, and the lethal forgetting of traditions.**”

Een andere opmerking van Chantre die mij in dit hoofdstuk opviel gaat over het onthullende karakter van het ritueel. De opmerking viel mij op, omdat ik geneigd ben mythes en rituelen als min of meer twee kanten van dezelfde medaille te zien. Beiden houden elkaar in stand en versterken elkaar in het maskeren van het geweld. Chantre nuanceert dit, en noemt het ontstaan van rituelen zelfs een vorm van vooruitgang, in tegenstelling tot de mythe, die neerkomt op een leugen:

“This mimetic re-elaboration of lynching through ritual, this repetition (or deepening) of the scapegoat mechanism, is already **progress in awareness**, even if this awareness remains obscure. This point is essential: ritual is a “distorted” awareness, *but it is not a lie*, unlike myth which, Girard demonstrates, will always try to make the traces of the collective murder disappear so as to complete the divinity production process.”

Chantre gaat in op de bekende Girardiaanse notie dat het ritueel alleen effectief is als we de ware aard ervan niet kennen, als er m.a.w. sprake is van ‘meconnaissance’. Maar die ware aard zijn we nou juist steeds beter leren kennen. We herkennen het zondebokmechanisme voor wat het is, en daarmee werkt het niet meer.

Chantre zegt er dit over: “The ability to describe the scapegoat mechanism proves that we have come out of a certain type of collective hallucination, that we have ceased to believe that the victim is guilty, that *a repetition of a new kind* has been inscribed in history, deepening the misrecognition of ritual and constituting a new step in our insights into the founding murder.” **Ik struikelde over deze uitspraak, omdat ik niet begrijp waarom Chantre hier schrijft over de ‘deepening of misrecognition’. De ‘misrecognition’ zou toch juist af moeten nemen in plaats van zich verdiepen? Of begrijp ik hem hier verkeerd?**

Chantre benadrukt dat ‘het sacrale’ dat geboren werd uit het zondebokmechanisme tegelijkertijd al een verwijzing was naar ‘het messiaanse’ (‘het goddelijke’, ‘het heilige’, ‘goede transcendentie’, zou je ook kunnen zeggen): “Self-transcendence, the immanent production of the sacred, *was thus gesturing at another transcendence*, messianic transcendence, whose growing presence is inscribed at the heart of “essential violence”.” Deze formulering vind ik interessant. ‘Essential violence’ is het geweld dat wordt verhuld in mythes en rituelen. Als die mythes niet meer geloofd worden, en de rituelen niet meer werken, dan hebben we opnieuw te dealen met dat geweld. **Ik krijg in sommige passages de indruk dat Girard erop hamert dat we op een tweesprong staan als mensheid: of we zweren geweld radicaal af, of we gaan collectief ten onder. Hoe verhoudt dat zich tot de gedachte die Chantre hier formuleert, dat er “inscribed at the heart of ‘essential violence’” sprake is van een messiaanse transcendentie? Wordt geweld daarmee via de achterdeur toch niet weer als verlossend gezien?**

Aan het eind van het hoofdstuk gaat Chantre in op Girards idee dat de staat geboren is uit het ineffectief worden van het sacrificiële systeem. De staat heeft het als het ware overgenomen.

Voor Chantre lijkt het belangrijk te zijn om voortdurend de continuïteit te benadrukken tussen het oude en het nieuwe. Dat blijkt ook weer uit het slot van dit hoofdstuk: “Just as the sacrificial victim repeats the scapegoat victim, the innocent victim of the Bible repeats the sacrificial victim. This second repetition exceeds the religious structure: it brings it literally beyond itself.” De openbaring van de onschuld van het slachtoffer maakt niet een einde aan wat van oudsher religie was, maar brengt het een stap verder.

HOOFDSTUK 3. MESSIANIC TRANSCENDENCE

In dit hoofdstuk gaat Chantre in op de dood van Christus, de gebeurtenis die in het denken van Girard de ultieme ontmaskering is van het zondebokmechanisme. Het gevolg van die ontmaskering is dat geweld zijn uitlaatklep kwijt is, en er dus escalatie tot in het extreme dreigt.

Chantre schrijft dit: “Let’s try to formulate the radicality of Girard’s insight: *there will only be a “return” to true transcendence in an extenuation of history, which has literally been driven mad by the revelation of its sacrificial engine.*” **Dit was ook een citaat waar ik over struikelde. Wat bedoelt Chantre met een ‘extenuation of history’?**

In dit hoofdstuk noemt Chantre ‘intimate mediation’ (ook weleens ‘innermost mediation’ genoemd). Wanneer externe bemiddeling interne bemiddeling is geworden, en rivaliteit en geweld hun intrede hebben gedaan, dan is de oplossing niet om weer naar externe bemiddeling terug te keren (dat kan ook niet meer in onze geglobaliseerde wereld) of imitatie als zodanig af te zweren. Het gaat om een nieuw soort imitatie / bemiddeling:

“The rise of enslavement, the irreversible shift from one *mediation* to the other, is impossible to escape except from *within*. Such is the “**intimate mediation**”, a new type of mediation that can be thought of as imitation exceeding itself. [...] This paradoxical imitation, or this rediscovered faith and trust in the other, takes the form of a conscious and deliberate identification with others.

Here we are getting at a profound dynamic within Girard’s insight, which looks to find an immanent way of thinking about the shift from “external mediation” to “intimate mediation”, from nature to grace, **through the mimetic crisis of “internal mediation”**.

Wat ‘intimate mediation’ precies betekent, blijft wat mij betreft raadselachtig, maar we krijgen er iets meer een beeld bij: het heeft te maken met een herontdekt vertrouwen in de ander, een je bewust inleven in de ander. Ook hier geldt weer dat deze goede vorm van imitatie geboren wordt **in de crisis zelf**.

Vanuit deze gedachte slaat Chantre een brug naar de apostel Paulus, op wie hij ingaat in het volgende hoofdstuk.

HOOFDSTUK 4. A MIMETIC APPROACH TO THE LETTER TO THE ROMANS

Chantre gaat in dit hoofdstuk in op de brief van de apostel Paulus aan de Romeinen.

Volgens Chantre wordt in deze brief getoond hoe de mens in een mimetische rivaliteit met de wet is geraakt, de wet die in de kern goed is. De wet fungeert op een gezonde manier als een extern model om na te volgen. Maar de wet kan ook precies dat bewerkstelligen wat het juist wil voorkomen. Zie Romeinen 7:7-25:

“Moeten we nu vaststellen dat de wet hetzelfde is als de zonde? Absoluut niet. Ik ben me echter pas door de wet bewust geworden van de zonde. Ik zou immers niet weten wat begeerte was als de wet niet zei: ‘Zet uw zinnen niet op wat van een ander is.’ Maar de zonde heeft van het gebod gebruikgemaakt om begeerten in mij op te wekken, want zonder de wet is de zonde krachteloos.”

Net als ten opzichte van je naaste met wie je in rivaliteit kunt raken, is een gezonde afstand ten opzichte van de wet aanbevelenswaardig. Anders krijg je de ongezonde dubbelheid, waarbij je de wet aan de ene kant vereert, en aan de andere kant overtreedt. Dit is vergelijkbaar met de dubbelheid ten opzichte van de naaste die je vereert, maar die tegelijkertijd je obstakel / rivaal is.

Als ik het eenvoudig in mijn eigen woorden moet zeggen, dan lijkt Chantre te zeggen dat het erom gaat tot de geest van de letter door te dringen. “It is thus necessary to consecrate the spiritual *as such*.” De gezonde afstand die Chantre bepleit, lijkt hij ook te bepleiten m.b.t. God. Van echte transcendentie kun je geen beeld maken (het is ‘beyond all representation’): “This God who speaks in the Law is not a God looking down on the world (an external mediator who might always become an internal mediator, provoking sin), but an intimate mediator, **a God who is only fully transcendent because he resides in the heart of everyone.**”

Ik krijg de indruk dat Chantre via deze Romeinenbrief de continuïteit tussen het christendom en het jodendom wil benadrukken. Uitspraken van Paulus over hoe de wet tot zonde leidt, Paulus nadruk op genade en geloof in plaats van op de wet, etc., zijn nogal eens uitgelegd op een manier die de suggestie wekt dat het christendom radicaal met het jodendom breekt, en de wet afwijst. Die uitleg gaat mank, en ik denk dat het goed is dat Chantre dat op deze manier aanstipt.

Chantre citeert ook uit Romeinen 11, waar in vers 15 staat: “Als God de wereld met zich heeft verzoend toen hij hen [het volk Israël] verwierp, wat zal hij dan, wanneer hij hen opnieuw aanvaardt, anders teweegbrengen dan hun opstanding uit de dood?” Hier klinkt een sacrificiële logica: de verwerping van het volk Israël maakte de verzoening van de wereld mogelijk. Girardianen zijn bij uitstek degenen die alert moeten zijn bij dit soort formuleringen;

“When, with Girard, one is alerted to the dangers of all unanimity, it is easy to spot that of a literal reading in the phrase I have just cited. Nevertheless we must not impute to Saint Paul the responsibility for these horrors, even if it is undeniable that his anti-legalism [...] served the excess of Christian anti-Judaism.”

Belangrijke opmerking bij dit vers: in de Nieuwe Bijbelvertaling wordt in de vertaalkeuze ingevuld dat het hier gaat om het volk Israël dat verworpen zou worden. Maar het Grieks, ἀποβολή αὐτῶν, kan ook betekenen dat het volk Israël zelf de verwerper is. In het Engels blijft die ambiguïteit staan: ‘the rejection of Israel’. Chantre gaat zelf niet op die ambiguïteit in, maar het zou het punt dat hij wil maken goed ondersteunen. Dan valt verwerpen samen met verworpen worden – hoe mimetisch wil je het hebben?

Volgens Chantre moet de uitspraak van Paulus ‘sacramenteel’ worden verstaan.

“The *sacramental* logic preached by the Apostle is clearly a form of *displaced sacrifice*. This is yet another proof – if another one is needed – of why it is worth reading this Letter in light of the Girardian hypothesis: if, for example, there are still traces of bloody sacrifice in circumcision, there are no longer any at all in baptism. This is what Paul means when he speaks of an excess of the Law in faith. But on the other hand, the persistence of Jewish ritual at a time when (as Lucien Scubla has noted) the meaning of Christian ritual is crumbling, proves two things: the fundamental character of ritual in the maintenance of a tradition, and the vital necessity for Christians of coming back to their Jewish source. This is the reason why in Saint Paul’s mind baptism must compete in effectiveness with circumcision. Did Christians manage to do this? The risks that secularization poses to the conscience of the Wests – risks which at every turning underline by contrast the insistent fidelity of the Jewish people – sometimes make one wonder.”

Ik krijg in deze uitspraak de indruk dat Chantre van mening is dat we in het Westen het kind met het badwater hebben weggegooid. Zonder rituelen redder we het niet. Dat punt herhaalt hij in de conclusie van het boek.

CONCLUSIE

Volgens Chantre heeft het christendom de waarheid van religie blootgelegd, maar is het christendom er niet op uit om religie bij het oud vuil te dumpen: “it [Christianity] confirms and transforms” religie.

Chantre vergelijkt degene die zich volledig wil losmaken van religie met de vader van de verteller in het werk van Proust. Deze vader is als geen ander in staat om het snobisme bij anderen op te merken, *omdat* hij zélf de grootste snob is.

Zou je kunnen zeggen dat Chantre stelt dat we ‘ongeneeslijk religieus’ zijn, en dat we alleen maar religieuzer worden op het moment dat we dit ontkennen? “To think about religion as that which we must always *repeat*, always deepen, and not as that which must be surpassed once and for all – this would be to have taken a crucial step.”

Chantre schrijft: “The anti-ritualist does not realize the degree to which his apparent surplus of lucidity blinds him still more than it enlightens him. The more I will have an intellectual grasp of ritual, to the point of thinking I can do without it, the more I risk “forgetting founding violence,” as Girard says at the end of *Violence and the Sacred*, thus exposing myself to the return of “essential violence”.

Dit citaat raakt misschien wel aan wat weleens 'self implicative' karakter van de mimetische theorie wordt genoemd. Hoe meer je mimetische begeerte en zondebok-gedrag buiten jezelf denkt waar te nemen, hoe blinder je voor je eigen betrokkenheid en medeplichtigheid wordt. De afgelopen tijd bekeek ik een aantal interviews die onlangs verschenen met Girardianen, waarin ze vertellen hoe ze in contact zijn gekomen met het werk van Girard, wat hun favoriete boek van Girard is, en welke herinneringen aan Girard hen dierbaar zijn (absoluut de moeite waard om die filmpjes te bekijken). In een van die filmpjes is Ann Astell aan het woord. Zij deelt het antwoord dat Girard gaf toen tijdens een conferentie de vraag gesteld werd hoe je kunt meten of de mimetische theorie succes heeft gehad. Er viel een ongemakkelijke stilte, en toen nam Girard het woord: "The success of the mimetic theory is not the discovery that we have been victimized or scapegoated. It is easy to know that. We all feel and experience at some time that we are the victims. **The success of the mimetic theory is the discovery that I myself have victimized another. I have joined the crowd. The success of the theory is the same as the recognition of Saint Peter, who wept bitterly after denying Christ out of fear of the crowd.**" (zie hier: <https://youtu.be/XcCblwdFKCw?t=837>)

Ook na deze uitspraak viel een stilte, maar die was niet ongemakkelijk.

Chantre eindigt zijn boek met deze woorden:

When the "Jews according to the flesh" [...] will have become "Jews according to the spirit," and conversely when the "non-Jews according to the flesh" will have become "non-Jews according to the spirit," when Jews and pagans will have set aside the law of the flesh, then the two covenants will be but one, and the tension proper to messianism will be resolved. **The scapegoat mechanism will have drawn its final breath.** The believer will conclude that hominization has been completed, and man divinized at last; the skeptic (or the enlightened unbeliever) will wonder if man himself has disappeared along with the gods. All bets are on."

Hiermee eindigt Chantre met een hoopvol vooruitzicht, dat mooi maar ook wat vaag klinkt, als je het mij vraagt. Wat betekent "according to the spirit" concreet? Het heeft te maken met het geloven in de onschuld van Christus / de zondebok, en met een gezonde afstand tot de wet en de naaste. **Het heeft ongetwijfeld te maken met "intimate mediation". Maar wat bedoelt hij daarmee?** Hoe brengt Chantre zijn nadruk op "according to the spirit" bij het pleidooi dat hij doet voor rituelen?